

be, at bogen finder vej til den historisk interesserede læserkreds.

Leon Jespersen

Carin Bergström: *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800. Oland-Frösåkers kontrakt av ärkestiftet*. (Nordiska museets Handlingar 110). (Nordiska museets förlag, 1991). 200 s., 249 sv.kr.

Alle de store forskningsprojekter om forholdet mellem stat og samfund i de nordiske lande i nyere tid har lagt for lidt vægt på kirkens rolle, i praksis og på ideologisk plan. En væsentlig undtagelse er Erik Nørres undersøgelse af sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet i første halvdel af 1800-tallet, der blev til inden for det danske projekt om lokaladministrationshistorie under enevælden. Under inspiration fra det nordiske projekt om centralmagt og lokalsamfund i 1700-tallet er der nu kommet en tilsvarende svensk undersøgelse af landpræstens funktioner i perioden 1720-1800. Også her er der tale om et lokalstudie af et enkelt provsti, der bygger på det bevarede arkivmateriale og koncentrerer sig om præstens verdslige funktioner. I omfang og grundighed kan den langt fra måle sig med Erik Nørres monumentale værk, men den giver en ganske instruktiv redegørelse for de rammer, inden for hvilke den svenske landpræst i 1700-tallet udøvede sit virke, og et godt indblik i de vigtigste af hans lokaladministrative funktioner.

Hvor Erik Nørr gav sin undersøgelse titlen »Præst og Administrator«, taler Carin Bergström et sted om »kyrkoherden som administratör och sockenpolitiker« (s. 116). I Danmark var præsten en statslig embedsmand, der varetog en lang række lokaladministrative funktioner og dermed stod som de gejstlige og

verdslige myndigheder; repræsentant i forhold til de lokale beboere. Det samme kan siges om sognepræsten i Sverige, men det svenske billede er mere kompliceret end det danske, med et helt andet forhold mellem menighed, præst og verdslig øvrighed. På nationalt plan indtog kirken en forholdsvis selvstændig stilling i forhold til statsmagten, og netop i 1700-tallet kom sognepræsterne til at spille en stadig større politisk rolle som det toneangivende element i den gejstlige sands rigsdagsrepræsentation. På sognsplan havde befolkningen både en ellers ukendt medbestemmelse ved præstvalg og en udstrakt grad af selvstyre omfattende også bestyrelsen af de lirkelige midler, der i modsætning til i Danmark var i sognets besiddelse. Selvstyret udøvedes igennem sognestævner, hvor præsten var ordfører. Den svenske sognepræst stod dermed i en dobbeltrolle: Han skulle udøve sine lokaladministrative funktioner igennem et organ, som samtidig var det vigtigste forum for det lokale selvstyre. Hvilke interesser varetog han da: øvrighedens eller menighedens – eller måske sine egne, sin egen stands?

Carin Bergströms undersøgelse af sognepræsternes funktioner i Oland-Frösåkers provsti – der ligger ud til kysten nordøst for Uppsala – falder i to halvdele. Efter en fyldig indledning om tidligere forskning, problemstillinger, kildemateriale og afgrænsning behandler Carin Bergström først det, hun omtaler som forudsætningerne for præstens embedsudøvelse. Hertil hører en kort beskrivelse af de næringsgeografiske og befolkningsmæssige forhold i det valgte lokalområde, en undersøgelse af provstens opgaver og en udførlig redegørelse for de komplicerede forhold omkring periodens præstestævnemøder (hvor det er nødvendigt at skelne dels mellem forholdene i regale, konsisto-

rielle og patronelle pastorater, dels mellem forholdene før og efter præstevalgsforordningen af 1739). Det er instruktivt og slet ikke uinteressant, men fylder unægtelig godt. Vi er således halvvejs henne i bogens tekst, før forfatteren kan konstatere, at hun nu er færdig med forudsætningerne og kan gå i gang med den egentlige opgave (s. 88).

Selve undersøgelsen af præstens funktioner i lokalsamfundet tager sit udgangspunkt i sognestævneinstitutionen. Carin Bergström har bearbejdet 1455 sognestævneprotokoller fra Oland-Frösåkers provsti i perioden 1730-1800. De forskellige emner, der behandles på sognestævnerne, har hun rubriceret og optalt, således at man kan se, hvilke sager der er konstante, og hvilke der øges, mindskes eller dukker op som helt nye. Traditionelt vigtige punkter på sognestævnernes dagsorden var sådan noget som valg af kirkeværgere, oplæsning af kirkeregnskaber, spørgsmål om udvidelse og vedligeholdelse af kirke- og præstegårdsbygninger samt udøvelsen af kirketugt, altså de egentlige kirkelige opgaver. I løbet af århundredet fik fattigforsorg og til dels også undervisning øget betydning, og i århundredets sidste del dukkede to helt nye sager op på sognestævnerne, nemlig spørgsmålet om foranstaltninger mod brand og om indretning af kommunale kornmagasiner. Det var staten, der nu i stadig højere grad meldte sig med sine krav til lokalsamfundet.

Sognestævneprotokollerne viser således et lokalsamfund i forvandling og en lokalforvaltning, der efterhånden fik et delvist nyt indhold, så småt antog en egentlig kommunal karakter. Præsten selv fremstår som den samlende skikkelse, omkring hvem det meste af sogneforvaltningen kredsede, og han vokser klart i perioden, bliver en mere selvstændig embedsmand, der f.eks. i

stigende grad frigør sig fra domkapitlets kontrol. I høj grad synes det at være op til ham personligt, i hvilken udstrækning det lokale selvstyre skulle fungere, idet det var ham, der afgjorde, om sognestævnet skulle indkaldes oftere end de foreskrevne to gange om året, og ham, der førte protokollen. Nogen sognekonge var han dog ikke. Man kan snarere sammenligne ham med en sognerådsformand, der måtte argumentere for at sætte regeringens vilje igennem over for mægtige adelsmænd og konservative bønder – og ikke altid havde lige stor succes i rollen som sognepolitiker. Det fremgår eksempelvis, at præsten havde svært ved at få bønderne til at acceptere statslige tiltag, som de var utilbøjelige til at antage.

Såfremt bønderne kunne bringes til at indse nytten af en nyskabelse, kunne der dog opstå et frugtbart samarbejde mellem præst og menighed i selvstyret. Det ser man ved de såkaldte sognemagasiner, der vies et særligt afsnit i bogen. Oprettelsen af kornmagasiner var blevet påbudt i 1750 og 1757, men først efter svære misvækstår i begyndelsen af 1770'erne og 1780'erne kom der for alvor gang i sagen. Oprindeligt indført som en foranstaltning mod nødår fik sognemagasinerne snart en delvis anden funktion. De kom nemlig til at virke som en slags banker, der udlånte korn mod rente, og hvis overskud blev brugt på fattigforsorg, skoleundervisning og andre kommunale opgaver.

En egentlig interessekonflikt mellem bønder og præst ses på undervisningsområdet, efter at et cirkulære i 1768 havde opfordret domkapitler og præster til at få indrettet skoler på landet. Der var et betydeligt præsteoverskud, samtidig med at de ansatte præster fik stadig flere opgaver på grund af samfundsudviklingen og befolkningstilvæksten. I cirkulæret – som gejstligheden på rigsdagen

havde spillet en betydelig rolle ved udformningen af – så præsterne derfor en mulighed for at få ansat ordinerede lærere, der så samtidig kunne aflaste dem selv i deres embedsforretninger. Det gik bønderne dog ikke med til: Hvis præsten ønskede en medhjælper, så måtte han selv ansætte og betale ham.

Lantprästen er en sympatisk bog, og det skyldes ikke kun, at den fremtræder i et indbydende layout og er fint illustreret. Bogen viser, at Carin Bergström kan sit håndværk: hun har sans for de problemstillinger, som det lokale kildemateriale kan bruges til at belyse, hun gennemfører sine kildeundersøgelser på fornuftig vis, og hun fremlægger undersøgelsesresultaterne i en præcis og velformuleret tekst. *Lantprästen* har også sine svagheder – som dog vist i nogen grad hænger sammen med, at der er tale om et begynderarbejde, og at forfatteren, der har skrevet sin bog som doktorand ved Stockholms Universitet, har ligget under for en række formelle krav og begrænsninger. Den største svaghed er nok, at Carin Bergström tilsyneladende har været i tvivl om, hvor hun egentlig skulle lægge hovedvægten i sin undersøgelse, hvorefter

hun har forsøgt at komme rundt om så mange aspekter som muligt, fremfor at koncentrere sig om en enkelt problemstilling. Især synes hun ikke grundlæggende at have lagt sig fast på, om hun ville foretage en forvaltningshistorisk undersøgelse af præsternes funktioner, med sognestævnet i fokus, eller en social- og kulturhistorisk undersøgelse af præsterne selv, til dels ud fra en civiliseringssynsvinkel. Den sidstnævnte tilgangsvinkel til præster på landet i det 18. århundrede (som danske læsere kender fra Georg Hansens bog, der kunne have været til betydelig nytte og inspiration for forfatteren) introduceres i indledningen, men dukker ellers først op i sidste kapitels modstilling af to præster fra henholdsvis begyndelsen og slutningen af århundredet. Kapitlet er øjensynligt tænkt som en slags konklusion, men vidner snarest om, hvor svært det har været for Carin Bergström at samle alle trålene til slut. Bogen indeholder gode opsummeringer undervejs, men man savner både nogle afsluttende overvejelser over lokalundersøgelsens repræsentativitet og en egentlig sammenfatter de konklusion.

Per Ingesman